

ТҮРҮҮШҮҮЛЭЙ НЭГЭН

байхан айлай бүлэдэ 1889 ондо түрэнэн. Иван Ковалёв арбан таба нахатайдаа Верхнеудинский наймаашадай эмхидэ хурагшаар худалжэ байхадаа, революционо үзэлтэй хүдэлмэришдэ хани холбоотой болобо. 1905 оной зун наймаашадай булгандаа хабаадаһанай түлөө тэрэ хүдэлмэриһөө сүлөөлэгдөөд, хувөө руу ноугай засагаридай хиналта доро байхаар эльгээгдэбэ.

1910 ондо Иван Ковалёв Сибирийн түмэр замай хоёрдохиничин барилсаа худалмэришдэ ажаллаха эхилбэ. Удэньшэгуей Шэты шадары Черновскийн нүүрхэй уурхайда ажаллаха зуураа, шахтернуудай дунда революционо хүдэлмэри дэлгэрүүлжэ, тэдэний булгандаа бэлдэсхэ бэлэй. Тихэдэ нүүрбэ малгашад салын хүлээхэ нэмээхын, найман частай хүдэлмэриин үдэр тогтоогхойн тула эрилтэ табиһан юм. Эдэ хүдэлмэришэдэ иматгал Ковалёв үгэдөө оруулба гэһэн бээрээ шэтын эзэн тэрэниин ажаллаһы гаргаһан байна. Тихэдэ лээрэ И. Ковалёв Калачевск шунуу нүүрхэй уурхайда худалмэри ороод, баһал тэндэ шахтернууде булгандаа

эмхидхэнэй түлөө худалмэриһөө гаргуулаа. И. Л. Ковалёв 1913 ондо Шэтыдэ байхадаа, партиин, гэжүүл болон юм. РСДРП(б)-ий Шэтын комитедэй даалгабарыар түмэр замай хүдэлмэришэдэй, хурагшаа, залуушуул болон ажаллан таряашад дунда политическэ хүдэлмэри абуулба. Тушаан абтахая урдшалан мэдэһэн дээрэһээ тэрэ тэрэедэн зайлаа бэлэй.

Тэрэ 1915 оной апрелдэ революционо ажал абуулһанайнгаа түлөө түрмэдэ хуулгагдан юм. 1916 ондо фронт дээрэ ябахаддаа, солдадуудай болон офицернуудай дунда мун лэ революционо хүдэлмэри абуулдаг байгаа. 1917 оной февралын революциин хүүлээр Ковалёв Заамурскэ болон эсрэгэй полкын полководей комитедэй, мун дивизионно комитедэй гэгшүүнээр хунгагдан байгаа.

1917 оной сентябрдэ сэргэ албанһаа табигдама эрээд, Дээдэ-Удын партиан комитедэй даалгабарыар хувдөө ажаллаһан продуктууде бэлдэсхэ ажалда худалжэ байхадаа, таряашадай дунда политическэ хүдэлмэри үргэнээр абуулба. Октябрийн социалис револю-

циин үедэ Верхнеудинскийн партиан комитедэй даалгабарыар Прибайкалида совет үзэл бодол дэлгэрүүлжэ талар худалмэри абуулһан байгаа. 1918 оной мартадэ Забайкалийн Советуудэй үездэ болон областной сьезднуудт делегатаар хунгагдан юм. Тийн Забайкальска областин гүйсэдкомой гэгшүүнээр, мун эдөө хоолой зүйлнүүдэ бэлдэсхэ комиссарай орлогшоор ажаллан намтартай. Семёновтой засаглалын үедэ И. Л. Ковалёв, С. Широкий-Полянский, Д. К. Смолин, Е. В. Лебедев ба бусад хувдөө тосхонууда Совет засагай тала баригшадай дунда ноуа булгууде байгуулаха, харин турникэйшүүдэ, семёновтоодо эсрэгүү элбэгтэ гэжэ бэлдэбэ. Жэшэнэ, ноуа партиан комитедэй даалгабарыар нүхэр И. Л. Ковалёв кооперативэй хүдэлмэришдэ болгодожо, Прибайкальска союзда үүсын мал сулгуулаха бэшүүр тосхон эльгээгдэн юм. Гэбэшье улад зонике элбэгтэ булгандаа бэлдэсхэ гэһэн онсо даабартай байгаа. Тихэдэ Иван Лыович большевигүүдэй тала баригшадые тосхон бүхэндэ элирүүлжэ, дайшалхы булгууде байгуулаха шадан юм. РСДРП(б)-гэй

Прибайкалийн ноуа комитедэй даалгабарыар И. Л. Ковалёв бусад нүхэдтээ хамта Мухар-Шэбэрэй болон Бэшүүрэй районуудай хуурын тосна. 1918 оной мартадэ Забайкалийн Советуудэй үездэ болон областной сьезднуудт делегатаар хунгагдан юм. Тийн Забайкальска областин гүйсэдкомой гэгшүүнээр, мун эдөө хоолой зүйлнүүдэ бэлдэсхэ комиссарай орлогшоор ажаллан намтартай. Семёновтой засаглалын үедэ И. Л. Ковалёв, С. Широкий-Полянский, Д. К. Смолин, Е. В. Лебедев ба бусад хувдөө тосхонууда Совет засагай тала баригшадай дунда ноуа булгууде байгуулаха, харин турникэйшүүдэ, семёновтоодо эсрэгүү элбэгтэ гэжэ бэлдэбэ. Жэшэнэ, ноуа партиан комитедэй даалгабарыар нүхэр И. Л. Ковалёв кооперативэй хүдэлмэришдэ болгодожо, Прибайкальска союзда үүсын мал сулгуулаха бэшүүр тосхон эльгээгдэн юм. Гэбэшье улад зонике элбэгтэ булгандаа бэлдэсхэ гэһэн онсо даабартай байгаа. Тихэдэ Иван Лыович большевигүүдэй тала баригшадые тосхон бүхэндэ элирүүлжэ, дайшалхы булгууде байгуулаха шадан юм. РСДРП(б)-гэй

хүдэллөө эмхидхээ сэргэй-революционо гэгша шабтай структуртаар томилогдон юм. Түгнын талын буряадуудай дунда совет эхн үндэһэтэй сомонной Советуудэ богонихон сог соо эмхидхэгдэжэ, улад зон сэргэй революционо шабтай захиралты сүм дуурга хэбди гэжэ мэдүүлһэн байна. Ц.Д. Будев партиануудай отрядуудта али болохо туһалмажа үзүүлхынь хун зонийгоо дунда эххэн ойлгууламжийн хүдэлмэри абуулһан. 1920 оной январин хээр Петровский Заводхо японотной болон семёновтойн хээр нээлтын отряд Мухар-Шэбэр тосхонууда хүрбэ. Тэдэнэр партиануудта туһалдаг хүнүүдэ элирүүлжэ эхилбэ. Тихэдэ бусад нүхэдтээ хамта Дамба Банзарашеве баригдан байгаа. Бууджа алуулхынгаа урда тээ тэрэ нигржэ мэдүүлһэн байна: «би большевик үзэлтэй хүн гэжэбэ. Намайе алааше һаатнай, минни онрondo хэдэн олон шэн тэмсэлдэ бодожо, таанаре, хэратан дайсадые үндэһөөртнай үгы хээхэ. Тэрэнтэй суг Е. И. Фёдоров, И. В. Ефимов, И. Я. Яков алуулһан байна. И. Л. Ковалёв буряад арад

зоной дунда горитой хүдэлмэри абуулдаг, буряадай эрхим хүбүүдэ түшгэлнэ, большевигүүдэй партиин даалгабарине нэртэй түрэтэйгөөр дуургадэ байһан. 1920 оной январьда Бэшүүрэй булганһан таряашадай сьезд дээрэ нүхэр Ковалёвэй гүйсэдкомой гэгшүүнээр хунгаад, Прибайкалийн ЦИК-гэй эмхидхэлэй инструкторска таһагые даахар томилобо. Тихэдэ Прибайкалийн губернскэ партиан конференци дээрэ РСДРП(б)-гэй гүбкомой президиумэй гэгшүүнээр хунгагдан юм. Алас-Дурна зүгэй республикийн байгуулагдахад, Иван Лыович Ковалёв эдөө хоолой министрствэдэ худалһан байна. Нүхэр И. Л. Ковалёв дажа абһан али бүхи худалмэриэ жэшээтэй һайнаар бэлдүүлжэ, ажалын болон политическэ хэмжээ абуулгануудта эдэбхитэйгээр хабаадалсаг байгаа. 1954 онһоо хойшо тэрэ союзна ээргын тусхай пенсционер юм. И. Л. Ковалёв Ленский, Улаан Тугай орденуудар, олон медальнуудар шагнагдан байна. Мүнөө И. Л. Ковалёв Горький хотодо ажаһуудэ. Иван Лыович түрэл ноотатгала холбоо барисаага алдадаггүй. Тэрэ нүхэдтээ ходо бэшлэсхэ байдаг.

Д. ЦЫРЕНОВ, КПСС-эй обкомой архивые даагша.

ЭЗЭЭ ОЛОБО

Запасай капитан Б.Ц. Д. Доржиев дуудалга баһаар военкомат ошобо. Эндэхи худалмэришдэ дайнай ветеранине угтаже, дайшалхы шагнал — Эсэгэ ороноо хамгаалын дайнай II шатын орден баяр бахалгай оршон байдалда барюулба. Игэжэ Илалтын үдэрһөө 35 жэлэй үргэнхэй удаан эс шагнал эзэе олобо шуу.

ва хото руу тэгүүлжэ байһан дайсадые сохилсожо эхилэ бэлэй. Түрүүшын байлдаһанһаа эхилээд, Б.Ц. Доржиевай ударидаг орудийна расчёт онсо шагларта хэн. Москва, Ленинград хотонууд шадер болон байлдаанда хабаадаһанай удаа тэрэ офицернуудай курс дүүргэһэн. Тийн 132 дохи стрелково полкын взводтой командирэй туһалгаар томилогдон юм. Нэгэ мүнэн полкын комсомолой организацин секретары абаһан. 1943 ондо Б.Ц. Доржиев хоёрдохоо шархатаа хэн. Эмшээлгын удаа энэ оной зун Украин, Белорусси сүлөөлэсхэн намтартай. 1944 ондо гурбадаха хүндөөр шархатаа. Сэрэгшэн Берлин хото хүрөөгүшье һаа, Молдавийн ССР-эй Скулянын районкоматта хоёр жэлэй туршада худалһэн юм. Түрэл ноотатга бусжа эрээд, ажалай фронт дээрэ мун лэ оролдосо, габьяа харуулаа. Ажалын хүтлээрэлгэһын тушаалда абаһан. Мүнөө үедэ Б.Ц. Д. Доржиев наймангаа амаралтада гарабашье, залуушуулай дунда хүмүүжүүлгын эхэ хүдэлмэри абуулдаг.

Хаягтын район

Е. СУРМАЧ.

ЭЛҮҮР ЭНХҮН БУЛАН

«ТАМХИНАЙ ГАШУУН...»

Олон үбшэн тамхи таталгатай сэхэ холбоотой гэжэ эрдэмтэд тоолоно. 1978 ондо «Тамхи татаха ябадал ба бэсын элүүр» гэһэн асуудалаа бүхэдэлхэй конференци болоо хэн. Тэрэндэ 47 гүрэнэй эрдэмтэд хабаадаһан байна. Тэдэнэр тамхи таталга — мүнөө үеын аюул сэхэтэй заншал, тэрэнтэй эдэбхитэйгээр тэмсэхэ шухала гэһэн тобиолол хээ бэлэй. Санитарна гэгээрэлэй түбэй науко-шэжээлэлгын институты мэдэнэй ёһоор, РСФСР-тэ ажаһуудг эршүүлэ 60 процент, эхэнэрүүдэй 10 процент тамхи татадаг байна. Тихэдэ Буряадай республикийн эршүүлэ 85,9 процент, эхэнэрүүдэй 80 процент тамхи татадаг гэжэ тодорхойлогдонхой. Эдир нахатайшуулай дунда тамхи таталга эхээр дэлгэрэнхэй гэжэ республикийн санитарно-гэгээрэлэй байшангай хүдэлмэришдэд тобиолол хэһэн байна. Мун кинозкрайнай болон уран зохиолуудай героинүүдэ һажажаа, залуу басагад тамхи татадаг муу заншлалт болжо байһай. Тамхинай хорон тухай хүн бүхэн дуулаһан байха. Тамхинаа никотин, угарна газ, синильнэ кислота, эһэн, сероводород гэжэ мэтэһэлһэн хорото бодосууд хүнэй бөөдэ бин болодог. Никотин гэһэнэй илангаа ехэ хору хүрдэ юм. Ээрхэнэй, шүһанай һудалинуудай, гэдэһэ хотын, амсхаалай органуудай үбшэнүүд тамхинай хоронһоо болодог гэдэ эрдэмтэд элирүүлжэ үнэйнэй. Хүнэй шүһанай дараса, уушханай рак, үрхэнэй инфаркт гэһэншэ аюулту үбшэн тамхи таталгатай сэхэ холбоотой шуу. Шунуу нүрһе, никель, асбест ашадг гү, али буулгадаг худалмэришдэд тамхинай утаан илангаа ехэ хору хүрдэжэ гэжэ эрдэмтэд тоолоно. Автомашинуудай жоолошдотэ энэй мун лэ сэхэ хабааттай. Ухибүүдэ түрэхэ эхэнэрүүд тамхи орто татаха ёһогүй. Юундээ гэхэдэ, тамхинай хорон эрээдин үхибүүдэ тон муугаар нүлөөдөг. Тамхи татадаг эхэнэрлэй түрһэн үхибүүн олонхи ушарта ухаалан бодомжолхоодо тулууур байхаага гадна, ходоодо үбшэлдэг юм. Тамхинай хорон тухай олониингэдэ уридшалан һануулаха, тэдэнэй дунда ойлогууламжийн хүдэлмэри үргэнээр абуулла шухала. СССР-эй гэгээрэлэй министрство шөө 1977 ондо «Гэгээрэлэй эмхи зургаануудта, һуралсалай газарнуудта тамхи татаха ябадалтай тэмсэлые шангадхаа хэмжээ абуулганууд тухай» захиралта сонсохо бэлэй. Багшанар йургуулинууд соо тамхи татаха ёһогүй гэжэ тэрэ захиралта соо заагдан байгаа. Энэ захиралта манай республикийн бүхи йургуулинуудта шөөл хусэд дүүргэдэ нэгтгэ гэжэ тэмдгөлэмээр. Тамхи татаха ябадалтай хаа хаангау тэмсэл эрид абуулха, энэ харэгтэ медицинскийн хүдэлмэришдэдөө гадна хүн бүхэн хубитаяа оруулха ёһотой.

В. БОЯНОВА, республикийн санитарна гэгээрэлэй байшангай ахамад врач.

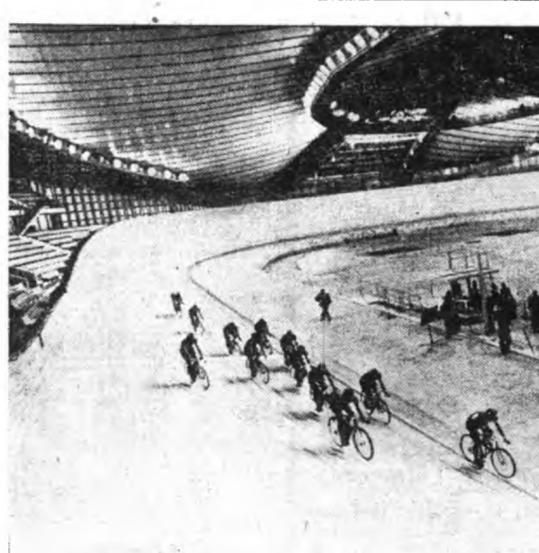
ЙУРГУУЛИН ТЕЛЕЦЕНТР

журналистикын университетэд эдэбхитэй гэгшүүр юм. — Йургуулин телевидени хүмүүжүүлгын худалмэриһе наймааруулагда эли бодо нүлөөнэ, — гэжэ Латвийн ССР-эй гэгээрэлэй министр М. Я. Карклин тэмдгэлэбэ. Йургуулине техникээр зэбсэгжүүлгэдэ шефүүднэй — Ригын электромашин ба бүтээлгын заводей худалмэришдэд эхэ туһа хүргэнэ. Эгээрэйл туһаламжаар 42 кабинет тухар хэрэгдэнхэй, хахадын автомат онһон хэрэгсэлнүүдээр хангагданхай, холын зайдэ залан хүтлэхэ тухээрэлгээр зэбсэгжүүлэгдэнхэй. Телевизионно түб һуралсалай ба хүмүүжүүлгын худалмэриһи аша үрэтэй арга нүхэсэлһэн болобо.

ЙУРАГШАДАЙ СЛЁТ

В. И. Ленинэй түрһөөр 110 жэлэй ойе угтуулан, райной йургуулинуудай эрхим йурагшад слёт үнгэрэгдэбэ. Тус слёдые райной ардай гэгээрэлэй таһагые даагша Р. Г. Сорокиова нээбэ. Слёдые худалжэ ашад — ажаллаһан ветеранууд уридгаһан байна. Тэрэ тоодо 1941 ондо түс йургуули мүнэн медальтайгай дүүргэһэн П. С. Дехин байлса. Тэрэ ороно хамгаалгын Агууехэ дайнда хабаа-

далсажа, шэн зоригой, баатар габьяата бодото йургуули гарһан юм. Хэрэнэй дунда йургуулида удаан саг соо худалжэ байһан арадай гэгээрэлэй отличник К. Н. Ковалёва йуруушын пионернуудэй этэй абаһан. Буряадай АССР-эй габалтайгай мүнэн медальтайгай дүүргэһэн П. С. Дехин байлса. Тэрэ ороно хамгаалгын Агууехэ дайнда хабаа-

ТОБШОХОНООР...

союзна республикануудай 60 гаран эрхим мэргэшүүд энээдэ хабаадаха, мэргэжэ шадбаряа улам дээшлүүлһэн байна. М-2 упражненээр харбахадаа, 267,4 очко абаха. Шэтын «Динамо» бүлгэмэй түлөөлэгшэ Владимир Шеев СССР-эй чемпионы нэрэ зэргэдэ хүртөө. Тэрэнэй туйлаһан үрэ дүн бүхэсоюзна туйлалта болоно. Ташкент хотын Наталья Бутузова эхэнэрүүдэй дундаһаа илаа — 2615 очко. Манай республикийн бэрхэ харбагша спортын мастер Цыбикмит Жамъяндшиева («Динамо») 2537 очко абажа, наймадхай нуури ээзлэбэ. Тингээ тэрэ уласоорондын классай спортын мастерай нормативы 47 очкогөөр үлүүлһэн байгаа.

Пантелевэй хүтэлбэри дордо Хэрэнэй дунда йургуулида музей байгуулагдан юм. Слёт дээрэ үгэ элбэгшэдые сугларгаһад аңхара эхэтэйгээр шагнаха, һуралсалы үнгэрһэн хэхэд жэлэй дунгүүд тушаа тогтоодоо, Аршаднай, Хэрэнэй, Зун-Мүрэнэй, Туранай йургуулинуудай коллективууд һуралсал хүмүүжүүлгын хүдэлмэридэ нилээд ам-

жалта туйланхай гэжэ тэмдгэлэгдэн байна. Эдэ йургуулинуудай делегатууд — а хала гша классай йурагшад Тунаа Балданова, Эля Цыренова, Ольга Кобелева гэгшэд В. И. Ленинэй түрһөөр 110 жэлэй ойе угтуулан, бэлдэхэдэ ямар худалмэриһи абуулгаджа байһан тухай дэлгэрэйгээр хөөрбэ. Слёдые эрһэн зарим

йурагшадта «Һуралсалы даа эрхимлэгшэ» гэһэн бэшгэтэй улаан лентанууд зүүлгэдэжэ, нүгөө зариманжийн райной комсомолой организациин Улаан тугай дэргэһэн фотозурага абуулһан байна. Удэньшэ политическэ плакадэй, уран гоёор уншагдай, бални хатарай конкурснууд үнгэрэгдэбэ.

Б. СЫРЕНОВ, Түхэнэй район.

МОСКВА. Шэнэ жэлэй эхээр

Крылатскадахы велотрек эрхим гэгшэн сэгналтэйтээр ашаглалтада үгтөө хэн. Тэрэ гэгээр хэдэн мурьсөөн энэ үргэрэгдөө. Жэшээлдэ, велоспедээр СССР-эй чемпионат эндэ болоо юм.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: шэнэ велотрек дээрэ спортсменүүд бээ хорюжа байна.

ТАСС-ай фотохронико.

СЭХИХР ЭКРАН

НЭГЭДЭХИ ПРОГРАММА Москва. 7.55 — Дамжуулгын программа. 8.00 — «Время». 8.40 — Углөөнэй гимнастика. 9.05 — «Следы нашего времени» — телевизионно зүжэг (СССР). 11.15 — Грузийн композиторнуудай жүжжэмэй концерт. 12.00 Шэнэ һонин. 13.55 — Дамжуулгын программа. 14.00 — Шэнэ һонин. 14.20 — «Хүдөөгүй юрын үдэрнүүд» — кинопрограмма. 14.50 — «Арадай улаанууд» — концерт. 15.10 — «Урагшаа, хубүүд!» 16.10 — Константин Сергеев. «Страницы хореографии» — телевизионно баримтата фильм. 17.10 — Водно полоор СССР-эй чемпионат. ЦСК (ВМФ) — «Динамо» (М).

ПРАВДА БУРЯТИИ

Нэгэдэхэ хууданда. «Хэлэһэн үгдөө эзэн» — түрүү бэшгэ. «Республикийн ажалай эршэ». «Гансал өрөөнөө хүсэндэ найдана» — Я. Николаевый статья. «Үндэр баян ургасын тула» — манай хөөрлэй «Хабарай тарилгада» — эрхим бэлдэхтэ. «Шамлаа хар саг болоо» — А. Васильевагай статья. Хоёрдох хууданда. Партиан ажабайдал: кадрнуудые хүтэлбэригшэ. «Пульс хон хүтэлбэригшэ» — Г. Ключихинай статья. «Знаны» бүлгэмэй эдэбхитэдэ. — Гурбалай эрдэмтэдэй албан үгдөөнэ. «Үнэн зүрхөөн» — манай спортын чемпион Г. М. П. Б. ...

САГАН УЛАРИЛ

Республикадаманай мүнөө дэр үлгэрлэгшэ байна. Хойто районуудта, Байгал шадар саһан орохо, хулаханар бордооохэ. Баруун-хойноо секундын 7-12 метр хүсэтэйгөөр халхила. 1 —

СССР-эй Наукануудай академийн Сибирийн Филиалы нийтын эрдэмэй институты хээ, бэшгэтэй эрдэмэй докторовта хайрата аха

БАЗАР-САДЫНЫ һага бараһанда гүнзгы шаналалаа мэддэг

Р. Б. ...